

In Kongo heerst een chaos, in Algiers een oorlog, in Zuid-Afrika een gespannen rust, die elk moment verstoord kan worden, in de V.S. is grote spanning over de presidentsverkiezing, in Azië is een revolutie in China aan de gang, die het rijk tot de wortels omwoelt, het lucht-ruim wordt volgeschoten met projectielen, waarvan men de neuzen hoopt terug te vinden, mensen maken zich gereed in de ether geschoten te worden, de Ver. Naties weten in noch uit, de Arabische wereld voedt vulkanen, kortom, de wereld biedt wel iets voor hem, die van sensatie houdt en Nederland praat over een voetbaltoto, of die f 50.000 of onbeperkte winst mag geven. Wij zijn weer de Chinezen van Europa en weten niet meer van een afweging van belangrijke en onbelangrijke zaken. Het is, in alle narigheid een vrolijke noot in de wereld. Misschien is het goed zo, want als wij iets anders gaan doen, zoals het zenden van een groot oorlogsschip, dan wordt het huilen en knarsetanden. Dat moeten wij maar niet meer proberen.

Nee, ik heb iets veel belangrijkers op het oog. Twee miniatuur mensjes hebben een momentje en daar kunnen ze in en uit, de wieken kunnen echt draaien en vader heeft het gemaakt in zijn vrije uren. Dát is belangrijk en de vader, die dit wrocht kijkt nauwelijks de krant meer in, want hij moet de molen af hebben en dat gaat voor.

Zo is de gang van zaken in de wereld, bij hen, die er niet direct bij betrokken zijn. Zij geloven het wel, gaan vissen of postzegels verzamelen, zij gaan op visite, zij spelen een spelletje en zij laten de heren in de hoofdsteden modderen en spreken en schrijven en ageren en de belangstelling voor dit alles is weg want er is teveel, het gaat te snel, het is onbegrijpelijk, onvoorspelbaar wat er gaat gebeuren en chaotisch.

De mens vervreemdt van zijn samenleving en trekt zich terug op het kleine eiland van het gezin en de club. Soit.

Het humanisme van de gewone mens

In het juninummer 1960 van „Rekenschap” schreef Kwee Swan Liat een uitvoerig artikel over „De gewone mens”. De hierin ontwikkelde gedachtengang is kort geformuleerd de volgende:

– De gewone mens is vrijwel geen onderwerp van bestudering geweest; wèl beschikken we over gegevens van boven-normale en niet normaal-levende mensen: genieën, zieken, ontspoorde. Dit tekort is voor ons humanisme een gevaar. Nog te veel staat ons het mens-ideaal uit de oudheid voor ogen, wat alleen de intellectueel aanspreekt. Tevens schenken wij veel aandacht aan de medemens-in-nood.

Er is behoefte aan een humanisme, dat oog en begrip heeft voor de gewone mens, die geen remedie verlangt. Hij is alleen te verstaan in de dagelijkse omgang en wordt evenals wij geconfronteerd met de gewone dagelijkse beslomeringen.

Slechts in de (wijsgerige) verwondering om het gewone, het vertrouwde, komt bij ons de vraag naar voren: „Wie zijn wij eigenlijk, gewone mensen zoals wij zijn?”

Maar aan die verwondering komen we in het rumoer en de onrust van ons leven niet toe; we vluchten liever in het sensationele en in het medelijden: heroïsering en miserisering, zaligheid en zieligheid. In plaats van het eigene gestalte te geven vervalt de onechte mens in extremen. Het is veel moeilijker om zichzelf te verwezenlijken dan om een rol te grijpen.

De onechtheid, die onze samenleving kenmerkt, wordt bevorderd door de overwaardering van de prestatie. De mensen van verdienste vormen een kliek, die de werkelijke macht in de samenleving beheerst.

De heldenverering is een erfstuk uit het verleden; de 19e eeuw was de eeuw van het neohumanisme met zijn verering voor klassieke schoonheid en geestesadel, zijn elite-cultus en gevoel voor eruditie.

De traditionele geschiedschrijving heeft geen aandacht geschonken aan de massa, die zich nu meer en meer laat gelden. In deze massa leeft de gewone mens, waar wij geen raad mee weten.

Israël en Hellas krijgen in onze historische visie een te eenzijdige beklemtuning; deze vormt een belemmering voor de juiste waardering van onze eigen tijd.

We zien voorbij aan de veranderde maatschappelijke situatie, die een heel andere oriëntatie van ons vraagt en ons noopt onze ideeën over opvoeding te herzien. We leven in de veronderstelling dat alles zou draaien om de handhaving en instandhouding van de elite als groep. Moet de massa zich maar vergenoegen met een minimum?

Neen, we dragen in ons de rechtvaardigheids-eis, dat ieder menselijk individu het recht heeft op een optimale realisatie. De menselijke natuur verdraagt geen degradatie van de massa ten

gunste van de elite. De ontwikkeling van de wetenschap met zijn verregaande invloed op de mens als biologisch en geestelijk wezen dwingt nú om tot klaarheid te komen over de verhouding tussen gewone mens en elite-mens.

De grote lijn van ontwikkeling zal gaan over de gewone en niet over de geniale mens. Daarbij weten we, dat het niet gaat om een maximale prestatie maar om het klaar komen met onszelf, om een betere zinvervulling van het dagelijks bestaan.

De fundamentele beslissingen heeft de denkende en ethisch-willende mens zelf te nemen; maar de huidige mens delegeert deze liever aan anderen.

Nihilisme en nozemisme zijn zinvolle tijdschijnselen: een protest tegen de ontpersoonlijking, klikjesgeest, traditiedorheid en weetveelheid. De gewone mens voelt zich belaagd. Hij verlangt communicatie doch krijgt verstrooiing. – Wij zullen de volle aandacht moeten schenken aan de hier en daar op gang zijnde experimenten met een nieuwe communicatievorm en een nieuwe expressie (tijdschriften!). Hun ongewoon-zijn is slechts schijn; wij herkennen hier juist de gewone mens, die zich op zijn eigen wijze wil uiten.

Tot zover deze samenvatting, die probeerde – vaak in de eigen woorden van de auteur – enige essentiële gedachten naar voren te halen.

Het artikel heeft nogal de aandacht getrokken; dit bleek me uit besprekingen in de pers en uit persoonlijke gesprekken. Vooral de kritische benadering van ons humanisme wordt met graagte overgenomen. Een gesprek over dit artikel lijkt me mede daarom de moeite waard.

Het wil mij voorkomen dat dit onderwerp ons de volgende drie vragen stelt:

- Wat verstaan we onder de gewone mens?
- Langs welke weg moet deze benaderd worden?
- Welke inhoud moet dan ons humanisme hebben?

Massa-mens en gewone mens identiek?

Het artikel van Kwee Swan Liat geeft m.i. geen duidelijke typering van wat hij onder de gewone mens verstaat. Volgens de schrijver moeten de intellectuele en de zorgen-mens, beiden met hun varianten, er niet toe gerekend worden; dit kan ik grotendeels met hem eens zijn. De moeilijkheid ligt vooral daar waar het gaat om de begrippen massa-mens en gewone mens. Zijn deze identiek? Het artikel suggereert dit op verschillende plaatsen; ik citeer slechts: „In deze massa leeft de gewone mens.” „Men heeft de elite en de afwijkingen bestudeerd, maar de massa vergeten.” „Vast staat, dat de grote lijn van ont-

(slot op pag. 4)

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
15e jaargang no. 18 – 24 september 1960

Kritisch allerlei

De Morele Herbewapening heeft zich, dachten wij, met het publiceren van de brochure die — op wiens kosten? — huis aan huis verspreid is enkele maanden geleden wel in de vingers gesneden. De brochure gaf namelijk aanleiding tot vele recensies in de pers, waarvan er bij ons weten vrijwel geen erg gunstig is uitgevallen. Had de beweging tot dat moment nog de vage sympathie van lieden die niet precies wisten wat voor vlees ze in de kuip hadden, het eenzijdige en weinig gefundeerde geschrift heeft ook diegenen de ogen geopend en Morele Herbewapening heeft op die manier heel wat goodwill verloren. Dat men daarover lichtelijk ontsticht is, is misschien te begrijpen, maar dat maakt nog niet goed, dat men nu blijkbaar zijn toevlucht tracht te zoeken tot praktijken die in ons land te enen male onaanvaardbaar zijn. De Nieuwe Rotterdamse Courant, die een niet zo gunstige recensie had opgenomen over een film van Morele Herbewapening en die bovendien bezwaren koestert tegen de weinig kieskeurige middelen van welke deze beweging zich van tijd tot tijd bedient (in de jaren '30 heeft Frank Buchman eens verzucht, dat het prachtig zou zijn indien Adolf Hitler voor zijn groep gewonnen zou kunnen worden, want dan zou het hele Duitse volk er meteen achter staan), bericht nu, dat Morele Herbewapening ook in dit geval de „Indirecte methode” blijkbaar de voorkeur geeft. Wij staan altijd open voor discussie, schrijft de redactie,

„maar dan moeten wij frontaal benaderd worden en moet niet gepoogd worden om zijdelings op ons invloed uit te oefenen. Dat laatste nu gebeurt. Overtuigd als zij zijn van de doeltreffendheid van de indirecte methode, trachten invloedrijke kringen in de Morele herbewapening ons tot andere gedachten te brengen via diegenen onder hun zakelijke relaties die ook zakelijke zeggenschap hebben bij onze courant. Daarmee nu slaan zij de plank net precies mis, want niet alleen zijn die zakelijke relaties doordrongen van de noodzaak om bij een courant zakelijk en redactioneel beleid volkomen gescheiden te houden (zodat de Morele herbewapening met deze poging bij hen geen voet aan de grond krijgt), maar bovendien houdt de Morele herbewapening dan helemaal geen rekening met de bijna ziekelijke allergie die iedere journalist heeft ten aanzien van wat maar even zweemt naar ophefing van die scheiding. Bij ons dus werkt die indirecte methode averechts.”

Het leek ons nuttig dit te weten. Lezen we nu ergens iets gunstigs over de Morele Herbewapening, dan zullen we toch op zijn minst wat achterdochtig zijn ge-

worden ten aanzien van de wijze waarop dat commentaar tot stand kwam.

Hét pacifistische blad Vredesactie publiceert een artikel, dat op zichzelf misschien niet zo belangrijk is, maar waarvan wij toch gaarne melding maken, omdat wij er een verontrustend symptoom in zien. Sinds de B.B. opgehouden heeft een zuivere vrijwilligersorganisatie te zijn door de invoering van de noodwachtdienstplicht, die velen verplicht een avond in de week padvinder-tje te komen spelen, zijn er buiten de „gewone” antimilitaristen, diegenen die op grond van hun levensovertuiging weigeren de militaire dienstplicht te vervullen, ook mensen die dezelfde bezwaren hebben tegen het vervullen van de B.B.-dienstplicht, omdat zij de B.B. als een verlengstuk van het militaire apparaat zien. Over zo'n geval nu schrijft de jurist H. van Wijk, die de betrokkene verdedigde. De heer Buizer uit Vlaardingen had, na ontvangst van zijn oproep, de burgemeester namelijk medegedeeld, gewetensbezwaren te hebben, die door de laatste echter niet werden erkend. De opgeroepene verscheen dus op het appel, maar deelde de noodwachtdienstkringleider mede deze dienst om principiële redenen te moeten weigeren. De zaak kwam voor de politierechter, die haar naar de meervoudige kamer verwees. Tenslotte kwam de voltallige rechtbank van Rotterdam eraan te pas, die concludeerde tot vrijspraak. Waarmee dus erkend is, dat er gewetensbezwaren kunnen bestaan tegen het vervullen van de dienstplicht voor de B.B. Dat is op zichzelf belangrijk, maar niet het verontrustende dat ons aanleiding gaf dit bericht (sterk verkort) over te nemen. Het verontrustende zit hem daarin, dat de vaderlandse pers, die op alle genoemde rechtzittingen aanwezig was, die van de schrijver van het artikel alle mogelijke inlichtingen had ontvangen, en die in het laatste geval zelfs met man en macht speciaal voor deze zaak was gekomen, geen woord over deze principiële uitspraak publiceerde. Het kan zijn dat de B.B. onder de hoge bescherming van Hare Majesteit de Pers staat, maar wij vragen ons toch wel af waar op die manier de zo hooggeroemde objectiviteit van onze voorlichting blijft.

De uitspraak kan intussen van belang zijn voor humanisten die op grond van hun overtuiging dienstweigeren, ook de B.B.-dienst. Hoewel zij misschien niet zo groot in aantal zijn, lijkt het ons dat zij toch op zijn minst mogen weten waar zij aan toe zijn. Daarom zouden wij ook hieraan willen toevoegen dat dezulken zich altijd kunnen wenden tot hun Haagse geestverwant A. Jongkind (Wetering-kade 129) voor uitgebreide voorlichting.

Op het zelfde vlak ligt de weigering van de Zwolse politie (daarin gesteund door B. en W.) om het pacifistische Kamerlid Van der Veen gelegenheid te geven te spreken op een openbare bijeenkomst, die door enkele vredesgroepen was belegd. Het verbod was gebaseerd op een vage gemeenteverordening, maar gaf terecht een ander lid van de Tweede Kamer, de katholieke mr. Van Rijckevorsel aanleiding de minister te vragen of deze gemeentelijke beslissing wel in overeenstemming is met de in ons staatsbestel gewaarborgde grondrechten en vrijheden. Op het moment dat wij dit schrijven heeft minister Toxopeus nog niet geantwoord, maar dat antwoord kan dunkt ons niet twijfelachtig zijn. „Er zit iets scheef in Zwolle”, schreef de Haagsche Courant niet ten onrechte.

De noodtoestand in Zuid-Afrika is opgeheven. Het leven heeft zijn normale loop hernomen en men hoort weinig meer van verzet. Laten wij ons echter ook nu bewust blijven, dat die normale gang van zaken in Zuid-Afrika nog steeds verre van normaal is, dat de onderdrukking en de knechting doorgaan. En laten wij niet vergeten, dat de Zuidafrikaanse regering heeft bevestigd, dat de economische boycot duidelijk voelbaar is. Wij kunnen ervoor zorgen, dat die invloed niet alleen voelbaar blijft, maar sterker wordt, door te weigeren enig goed te kopen, dat uit de Unie afkomstig is. De Nederlandse Verbruikerscoöperatie heeft in dit opzicht het goede voorbeeld gegeven door alle Zuidafrikaanse producten uit haar assortiment te bannen, een voorbeeld waarvan wij van harte hopen, dat het door alle andere kruideniersbedrijven zal worden overgenomen. Een goed voorbeeld ook voor de juwelier die op de Rotterdamse Lijnbaan reclame maakt met edelstenen „rechtstreeks uit de Zuidafrikaanse mijnen”. Dat hij ermee mag blijven zitten...

In de Nieuwe Rotterdamse Courant lasen wij, dat de Amerikaanse minister van volksgezondheid een onderzoek heeft gelast naar de juistheid van berichten als zouden in de staat Louisiana duizenden kinderen, meest negerkinderen, aan de rand van de hongerdood staan.

„De wetgevende Vergadering van Louisiana heeft onlangs een wet aangenomen, krachtens welke ongeveer 6.000 ongehuwde moeders en 23.000 natuurlijke kinderen „op morele gronden” geen ondersteuning meer zullen ontvangen. Uit New Orleans en andere delen van Louisiana wordt thans bericht dat de plotselinge tot armoede gedoemde moeders wanhopig trachten aan geld, voedsel en werk te komen.”

Gelukkig wordt erbij vermeld, dat de centrale overheid in dezen nog wel enige pressie zal kunnen uitoefenen op lieden die op deze wijze het begrip moraal menen te kunnen hanteren. Intussen kon het dan toch maar zover komen!

Het Nederlands Ballet heeft voor slechts enkele voorstellingen een klein aantal Russische dansers weten te engageren van het wereldberoemde Moskoue Bolsjoiballet. De fractievoorzitter van de anti-revolutionaire partij heeft daarop in de Utrechtse gemeenteraad geïntereceerd tegen het verlenen van een gemeentelijke garantie van f 2500 voor het optreden van het Nederlands Ballet. *„Hij zei het onjuist te achten, dat gemeentegelden worden gevraagd voor kunstmanifestaties die uit de bolsjewistische sfeer komen”, aldus kranteberichten. „Hè ja,” dachten wij toen wij dat nieuws lasen, „laten we op dat gebied nou ook eens lekker koudeoorlogje gaan spelen”. Toevallig lasen wij daarna een nieuw deel van de memoires van Theun de Vries, die in De Gids worden gepubliceerd. Zou die wakkere a.r.-partij niet eens een voorstel kunnen doen om de subsidie van dat blad in te trekken?*

En wij maar denken dat kunst verbreedt...

Tweespalt

Soms trekken lichtloos haar pupillen samen: de angst, als voor een afgrond, breekt mij neer. Ik moet haar haten, met verdoemde namen neem ik den waanzin aller tederheden weer.

Maar zie, zij glimlacht, en weer opgetogen ik wandel vreesloos door een gouden steeg, — gekooid, gehangen tussen regenbogen en lichte spiegels stroom ik zingend leeg.

Uit: Jan Engelman - Verzamelde gedichten. Amsterdam 1960. N.V. Em. Querido's Uitgeverij.

Politiek en religie in Zuid-Azië

Het boeddhisme beleefde na de oorlog een renaissance. Dit bleek o.m. uit de belangstelling, die de Boeddha Jayanti-viering in 1956 naar aanleiding van de herdenking van Boeddha's sterfdag (2500 jaar geleden) in India trokken en waarbij Pandith Nehroe deze woorden sprak: „In een wereld van storm en strijd, van haat en geweld, schijnen de figuur en de boodschap van de Boeddha als een stralende zon.” Het blijkt ook uit het feit, dat boeddhistische zendelingen tegenwoordig in Europa proselieten maken. Vooral in Duitsland, Frankrijk en Engeland is deze missie actief. Ook Nederland heeft zijn Boeddhistische Vriendenkring. Als humanist moet men waardering hebben voor bepaalde aspecten van het boeddhisme. * Het kent geen geloof op gezag. De Boeddha heeft zich steeds onthouden van dogmatische uitspraken over het godsprobleem en de gedachte aan een „persoonlijk” God, die in het wereldgebeuren ingrijpt, is het boeddhisme totaal vreemd. In een boeddhistische tekst lezen wij: „Als God bestond en ook het kwade liet gebeuren, waarom hem dan te vereren? Liet hij het kwade niet gebeuren, dan zou het dwaas zijn te zeggen, dat het Al een schepping van hem is.” „De almacht Gods berust op de eeuwige kosmische wet, of op iets anders; in het eerste geval is die wet primair, in het tweede is Gods almacht ondergeschikt aan iets anders.”

Een zeer belangrijk facet van het boeddhisme is de verkondiging van verdraagzaamheid en van de eerbied voor het leven, het besef, dat de mens tot taak heeft het lijden van medemens en dier te verlichten.

Het boeddhisme heeft liefde gewekt voor de schoonheid van al het levende en is als zodanig een belangrijke cultuurvormende kracht geweest. Men denke in dit verband ook bijv. aan de Japanse bloemsierkunst, die met hartstocht werd en wordt beoefend, merkwaardig genoeg ook door allerlei helden of beter gezegd houwdegens. Terecht schreef onze historicus Huizinga („Over studie en waardeering van het Buddhisme”) dan ook: „De invloed van het Buddhisme is altijd meer wekkend en beschavend dan dogmatisch leerend geweest.” Iedere medaille heeft echter twee zijden.

Pessimistische leer

Het boeddhisme is een pessimistische leer en gaat uit van de stelling, dat het leven slechts lijden is. Daarom vond het boeddhisme ook veel bewondering bij Schopenhauer. Dat het leven ook andere aspecten heeft (vreugde, zelfverwerkelijking in creatieve arbeid) wordt hier teveel voorbij gezien. Vandaar ook een neiging tot ascetisme (ook al heeft de Boeddha de volstreekte ascese verworpen), die in humanistische kring uiteraard het nodige verzet oproept. Het is hier niet de plaats hierop en op de problematiek van de leer van karma en reïncarnatie verder in te gaan. Wel wil ik naar aanleiding van enige recente gebeurtenissen aandacht vragen voor de positie van het boeddhisme in verband met de politieke ontwikkeling in Zuid-Azië.

Zoals bekend is India het vaderland van het boeddhisme. Hier heeft de Boeddha geleefd en gepredikt. De leer heeft zich in de loop der eeuwen over andere Aziatische landen uitgebreid. Merkwaardig genoeg werd het in India later steeds verder teruggedrongen door een vernieuwd hindoeïsme en het opkomende mohammedanisme dat uit het noorden India binnendrong.

Thans is het boeddhisme vooral in Birma, Ceylon, Siam (Thailand), Laos, Cambodja, Viëtnam en Tibet (waar het boeddhisme nu onder de Chinese communistische terreur te lijden heeft) van betekenis. In Japan vertoont het duidelijke verschijnselen van verval. In politiek opzicht zijn de boeddhisten de laatste jaren steeds actiever geworden. Het boeddhistische

Birma heeft duidelijk stelling genomen tegen de communistische ideologie en hierbij de Aziatische volken voorgedragen dat ook het boeddhisme in staat is de huidige sociale problemen tot een oplossing te brengen.

Helaas zijn excessen op politiek gebied niet uitgebleven. De socialistische premier van Ceylon, Bandaranaike werd met de steun van de boeddhistische monniken aan de macht gebracht maar later in september 1959 door een boeddhistische monnik vermoord. In feite is het boeddhisme in Ceylon de officiële godsdienst. Ook in Birma hebben de boeddhistische kloosters grote invloed op het politieke beleid. De situatie was hier na de oorlog weinig bevredigend door de opstand van de Karens. Deze bevolkingsgroep van ongeveer 1½ miljoen mensen (in totaal telt Birma ruim 19 miljoen inwoners), waarvan een belangrijk deel christenen zijn, heeft gepoogd na de oorlog autonomie te verkrijgen, wat tot een bloedige burgeroorlog leidde. Deze Karens en ook de communistische agitatie vormen nog steeds een probleem voor de jonge staat. Jarenlang zwaaide de boeddhist Oe Noe als premier de scepter in dit merkwaardige Aziatische land met zijn oude boeddhistische tradities. Oe Noe is een progressief boeddhist die naast zijn politieke activiteiten ook nog kans zag een vertaling te maken van „Das Kapital” van Marx en . . . „How to win friends” van Carnegie!

Staatsgodsdienst

Nadat de verkiezingen dit jaar – na een kort militair interregnum – Oe Noe wederom aan de macht hadden gebracht, heeft deze besloten het boeddhisme tot staatsgodsdienst te maken. Welke motieven hebben Oe Noe hiertoe gebracht? Wilde hij een versterking van het boeddhisme tegenover het in Azië opdringende communisme? In ieder geval geven de plannen van Oe Noe de christelijke en mohammedaanse minderheden reden tot bezorgdheid. Men onderschatte de invloed van deze minderheden niet. Ik wees reeds op de positie van de christelijke Karens. De president van Birma is een katholieke Karen (hij kreeg van de clerus speciaal dispensatie om aan de boeddhistische inauguratiefeesten deel te nemen!). Een belangrijke figuur en tevens partijgenoot van Oe Noe is de mohammedaan Oe Rasjid, een vooraanstaand econoom. Ter geruststelling van de andersdenkenden heeft Oe Noe laten doorschemeren, dat er geen sprake zal zijn van een beperking van de godsdienstvrijheid. Hij deelde mede, dat hij zich in dit opzicht aan de grondwet zal houden. Maar hoewel deze grondwet godsdienstvrijheid garandeert, wijst zij toch op de „speciale positie” van het boeddhisme in Birma. Intussen heeft één van de mohammedaanse organisaties al verklaard, dat het staatsboeddhisme het volk in eerste-rangs en tweederangs burgers zal verdelen. Deze organisatie heeft hier dus gewezen op een gevaar, dat bepaald niet denkbeeldig is en waarvan ook wij in het westen in verleden en heden de kwalijke gevolgen hebben gezien, nl. de vermenging van politiek en godsdienst. Ik behoef slechts te herinneren aan de positie van protestantse minderheden in katholieke landen zoals Spanje en Colombia, aan het tsaristische Rusland, waar Oudgelovigen en Joden onder de ernstigste vervolgingen te lijden hadden, zelfs aan ons eigen tolerante landje, waar katholieken, remonstranten en humanisten het onder de Republiek bepaald niet altijd gemakkelijk hadden. Daarom is de scheiding van kerk en staat een verworvenheid van de democratie, waarvoor we niet dankbaar genoeg kunnen zijn (dit *ondanks* prof. Romme, die in 1945 een nooit aangenomen ontwerp-grondwet opstelde, waarin hij deze zinsnede wilde opnemen: „Het Koninkrijk der Nederlanden erkent God als zijn eerste Oorzaak

en laatste Doel en belijdt zijn volkomen afhankelijkheid van zijn Schepper. De bevordering van de ere Gods is voorwerp van de aanhoudende zorg der Overheden”).

In een land waar een bepaalde godsdienst of leer (dit geldt uiteraard ook voor het communistische geloof) tot staatsgodsdienst wordt geproclameerd, is de positie van de minderheden onzeker geworden en dreigen allerlei vormen van geestelijke dwang, zelfs bij tolerante religies als het boeddhisme.

Een stap terug

Deze betreurenswaardige gang van zaken in Birma is in feite een stap terug in de ontwikkeling van de laatste eeuw, welke – althans in het westen – een steeds losser worden van de banden tussen staat en godsdienst laat zien met als slotfase de scheiding van kerk en staat.

In zijn „Algemene Staatsleer” merkt prof. mr. R. Kranenburg op: „De enig mogelijke oplossing, als de geesten voor de tolerantie rijp zijn geworden, is de aanvaarding van het beginsel van de scheiding van kerk en staat als consequentie.” En hij besluit zijn werk met deze woorden: „In hogere ontwikkelingsstadia der cultuur is sterkere differentiatie in het geestelijk leven nu eenmaal onvermijdelijk. De staat, die daaraan geen ruimte laat, die de ontwikkeling van godsdienstige en metaphysische overtuigingen, de vrijheid van functionering en vorming der godsdienstige gemeenschappen door zijn dwangapparaat tracht tegen te gaan, miskent zowel zijn doel en wezen, als de draagkracht van zijn maatregelen. Geestelijke krachten zijn op den duur onoverwinnelijk, want zij zijn eeuwig.”

Het gebeuren in Birma is een exemplaar van het gevaar, dat het boeddhisme, maar ook de andere wereldgodsdiensten en in het bijzonder het christendom** en de islam, bedreigt: de verpolitiseren. Waar dit fenomeen in Azië en Afrika optreedt moet men voor een deel de oorzaak zoeken in het groeiend nationalisme en de begrijpelijke angst voor de communistische ideologie. Ook de islam is in onze tijd een niet te onderschatten politieke machtsfactor geworden, niet alleen in Azië maar ook in Afrika.

Pakistan kende (in tegenstelling tot India) geen scheiding van kerk en staat. In tegendeel, de grondwet legde er de nadruk op, dat Pakistan een islamitische staat is. In 1958 heeft generaal Ayub Khan deze grondwet echter om verschillende redenen door een staatsgreep opzijgezet. In verband met het conservatisme van vele religieuze leiders sprak Ayub Khan van „prostitutie” met de islam. In naam van de godsdienstige beginselen terroriseerden vele moellah's (mohammedaanse godsdienstige leiders) de eenvoudige gelovigen om hen op te zetten tegen een fundamentele vernieuwing en democratisering van het maatschappelijk leven. Men zou het gevaar van verpolitiseren bij het boeddhisme het allerlaatst verwachten. Het is een religie, die bepaald geen „wereldse” aspiraties heeft. Maar ook hier is de natuur (van zijn aanhangers) helaas sterker dan de leer. Ceylon, waar een premier als slachtoffer viel, en Birma zijn er de voorbeelden van. Wij humanisten kunnen een dergelijke ontwikkeling slechts betreuren, zowel voor de jonge staten als voor het boeddhisme zelf, een religie en filosofie, waaraan ook Europese denkers en kunstenaars als Schopenhauer en Richard Wagner, hun bewondering niet hebben onthouden. P. Krug

* Waardering voor het boeddhisme spreekt ook uit het boek van dr. F. Sierksma „De religieuze projectie”.

** Men denke slechts aan de politieke activiteiten van aartsbisschop Makarios!

Het humanisme van de gewone mens

(vervolg van pagina 1)

wikkeling zal gaan over de gewone mens en niet over de elite-mens." Maar ik twijfel weer als ik lees, dat we alleen over wetenschappelijk materiaal betreffende de buitengewone mens zouden beschikken, omdat ik aanneem dat het bestaan van de massa-sociologie de schrijver niet onbekend is. Als we aan het slot van het artikel bovendien met nadruk verwezen worden – om de gewone mens op het spoor te komen – naar hen, die zich op „eilanden” afzonderen, dan wordt hier kennelijk niet de massa-mens bedoeld.

Alvorens te trachten zelf met een omlijning te komen, ga ik eerst met u na, wat Kwee Swan Liat over de benadering van de gewone mens zegt. Dat is niet weinig: beziet u maar deze alinea:

– Zijn gebrek aan expressie-vermogen maakt de voorspraak van een ander noodzakelijk. De moeilijkheid is nu, dat die „ander” niet zomaar een ander mag zijn en buiten het wij-verband van de gewone mensen mag staan. Hij moet participeren in de beleving van het gewone en als mens daar niet bovenuit steken. Zijn interpretatie moet van intersubjectieve aard zijn. Hij moet de wij-taal van de dagelijkse omgang zelf verstaan en spreken. Hoogstens zal het „ik”, dat tracht de stamelende levensexpressie van het „wij” der gewone mensen expressievelijk te verwoorden, deze wij-taal van de dagelijkse omgang moeten proberen te vertalen in een meta-taal van de wijsgerige communicatie. In het interpreterende subject vindt de ontmoeting plaats tussen de twee werelden van de gewone weinig gearticuleerde levensexpressie en van de scherp gearticuleerde, wijsgerige communicatie. Door de gemeenschappelijke, onvervreemdbare basis in het wij-verband wordt de wijsgerige expressie een gewoon menselijke getuigenis. Door de interpretatie in de wijsgerige meta-taal wordt de levenswereld van de gewone mens bewust ont-sloten. –

Misschien ben ik het in wezen wel met de schrijver eens, maar ik beklaag hem als hij de weg-van-het-contact zo moeizaam aflegt, als dit tenminste gelukt. Ik word er bij het lezen alleen al zo moe van.

Laten we eerst echter ook nog het derde punt nagaan: de inhoud van ons humanisme, volgens Kwee Swan Liat. In de samenvatting noemde ik de twee elementen die hij er in ontdekt heeft: het meet de mens nog aan een ideaal-beeld uit het klassieke verleden, en: het wordt te veel in beslag genomen door de „zorg” om de medemens-in-nood. Beide zouden nog steeds doorwerkende gevolgen (overgeërfdde eenzijdigheden) zijn van het neo-humanisme uit de 19e eeuw. Ons humanisme is volgens de schrijver vervreemd van de werkelijkheid.

Wat mij ook hier treft, me hindert, is het negativisme: ons humanisme zeilt een verkeerde koers, heeft een inhoud die niet slaat op de problematiek van de huidige gewone mens. Laten wij aannemen, dat Kwee Swan Liat gelijk heeft. Maar wat stelt hij er dan aan positieve richtlijnen, althans aan hanteerbare suggesties tegenover? Ook in dit opzicht is zijn artikel me niet doorzichtig genoeg.

Maar de lezer van deze regels zal nu terecht van mij eisen m'n eigen visie te geven op de verhouding tussen „ons humanisme en de gewone mens”. Laat ik het proberen in het volle besef, dat ik kans loop naar de andere kant, nl. die van een te vergaande vereenvoudiging, uit te glijden. Maar samen moeten we de weg kunnen vinden.

De gewone mens – waar vinden we hem? Naar mijn inzicht liggen de kaarten ongeveer aldus:

Menselijke opbouw

De massa-mens – d.i. de naamloze, die reageert

conform het grote geheel waarin hij is ondergedoken, leeft om en ... in ons. Ja, ook wij schuiven als gemakzuchtige of als vermoeide of als zich onbespied-wanende, de verantwoordelijkheid bij tijden van ons. Het lijkt me iets essentieel menselijks, dit niet altijd staan op maximale hoogte. Toch zijn er in de als massa-mens reagerenden gradaties aan te wijzen. De minst-bewustlevenden onder hen blijven buiten onze invloedsfeer; ons streven een humanistische levensovertuiging op te bouwen en te verwerkelijken is vrijwel geheel tegengesteld aan hun niet meer te wijzigen levensgedrag. Maar langs vaak vliedunne en vloeiende lijnen gescheiden van dezen, leeft de groep, die enerzijds de geneugten en gemakken van het gemassificeerde leven royaal aanvaardt, doch daarnaast besef heeft behouden van een zin en een doel van het leven. Voor zover zij zich niet verwant aan en dus min of meer thuis voelen in de godsdienstige sfeer, zijn zij bereid naar ons te luisteren. Dit is een brede categorie, welke we die van de gewone mens zouden kunnen noemen, die ergens – ook weer niet exact aanwijsbaar – overgaat in een kleinere groep, bij wie het geestelijk niveau (dat geen zedelijk criterium is) hoger ligt. Ik hoop dat u zichzelf en uw medeburgers van elke dag in deze opbouw herkent.

Nauw hierop aansluitend komen we tot de tweede vraag:

Langs welke weg moet de gewone mens benaderd worden?

Hierboven beweerde ik, dat deze bereid is naar ons te luisteren. Ja, mits wij hem aanspreken op een wijze die hij verstaat. En daarvoor is voorwaarde, dat wij begrip tonen voor zijn wensen en moeilijkheden. Is dit zo moeilijk?

Ik ontken dit, omdat wij in hun problemen als we er open en eerlijk kennis van nemen, zoveel van ons eigen leven herkennen. Zij en wij leven in gezin en werkkring met de daartoe behorende bemoeiigende en teleurstellende ervaringen. Zij en wij kennen de generatieconflicten, de zorg om het zieke familielid, de tegenslag bij de studie der kinderen, maar ook de promotie met z'n materiële perspectieven, de vakantie-in-het-voortzicht, de bruiloft met heel de familie. Zij en wij ervaren de vreugde rond de geboorte, en de verslagenheid bij het heengaan-voorgoed. Zij en wij leven in hetzelfde Nederland, dezelfde wereld van 1960, voor hen en voor ons is het militarisme een probleem, de raket een tweesnijdend wapen. Zij en wij hunkeren naar de gemeenschap van verwanten.

Als ons humanisme hier zingevend antwoord weet of tracht te geven op de vragen die dit alles begeleiden dan zal het waarde kunnen hebben voor de gewone mens.

En hiermee zijn wij reeds gekomen op het laatste punt dat wij aan de orde wilden stellen: de

Inhoud van ons humanisme

In dit verband zal het voor alles praktisch georiënteerd moeten zijn. Nadrukkelijk wil ik hier stellen dat een theoretisch doordenken van het humanisme van grote betekenis is om verschillende redenen, zelfs als grondslag of als begeleiding van het humanisme voor het gewone leven. Maar het zal een vertaling nodig hebben om zinvol te zijn voor die gewone mens. Ik werk dit nu niet nader uit (wat ik in een causerie wel getracht heb); misschien mag ik op twee elementen wijzen: in het wijsgerige vlak (waar ook de meest eenvoudige mens die zijn bestaan ernstig neemt onbewust terecht komt) zullen we duidelijk maken dat het leven vragen stelt waarop geen restloos antwoord mogelijk is. En: in het handelen van elke dag dient het respect voor de

eigen rechten van de ander een voornaam uitgangspunt te zijn.

Het lijkt me op z'n minst eenzijdig beoordeeld als gesteld wordt, dat het klassieke mensbeeld-ideaal de inhoud van ons humanisme overwegend beïnvloedt; in ieder geval zullen we het er over eens zijn dat onze weg van vandaag een andere gids vraagt.

En ik voeg er aan toe dat wij humanisten daar ook voortdurend onze beste krachten aan gewijd hebben. In onze beginselverklaring is niet zonder opzet sprake van verwerkelijking in de praktijk van het leven; het is niet zonder betekenis dat onze rapporten handelen over sociale gerechtigheid, rassenvraagstuk en onderontwikkelde gebieden, over humanisme en opvoeding, huwelijk, oorlog en vrede. Dit alles wordt vertaald voor de gewone man in tal van brochures, bijv. over het werk, het wereldbeeld, de kinderen en in een doorlopende reeks artikelen in Mens en Wereld. En handelen de meeste radiotoespraken niet over gewone problemen, waarnaar door honderdduizenden gewone mensen regelmatig geluisterd wordt?

Het is eenvoudig onjuist als men beweert, dat ons werk eenzijdig berust op een klassiek mensbeeld en eenzijdig gericht is, hetzij op een elite, hetzij op een mens in nood. De bemoeienis met de vakbeweging en met de massajeugd, de activiteiten op het gebied van familiedagen, vakantie- en excursies, bezinningsweken voor bejaarden en huisvrouwen, kerst- en paasweken zijn er de onweerlegbare getuigenissen van. Maar het is de vraag of men ook in onze eigen kring onze publikaties en ons werk in alle veelzijdigheid wel kent, dan wel of men niet iets anders bedoelt dan men formuleert. Natuurlijk is er geen reden om tevreden te zijn met wat bereikt is, maar wel om voort te gaan op de ingeslagen weg, die van het begin af aan ook voor de gewone man bedoeld was.

Laat ik hier aan het slot als mijn overtuiging mogen zeggen, dat ik wel enig vertrouwen durf te hebben in de kansen op vervulling van onze opdracht:

het vullen van een vacuum op levensbeschouwelijk terrein, mits wij principieel uitgaan van de geestelijke volwassenheid van de twintigste-eeuwse mens, ook van de gewone mens.

S. Bouma

De wereld van de blinden

De Franse radiozender Europa „Een” heeft in samenwerking met de Franse Unesco-Commissie een actie ontketend voor hulp aan de blinden in de wereld. In het juni-nummer van de „Unesco Courier” komt deze actie in ruimer verband aan de orde, want de redactie van het blad heeft het uiterste gedaan om belangwekkende en bevorderingswaardige kanten van de hulp aan de blinde medemens naar voren te brengen. In dit nummer kan men lezen hoe in de Verenigde Staten blinden aan atletiek doen, hoe ze zelfs volleybal spelen, eveneens leest men wat in de Sovjet-Unie voor de blinden wordt gedaan. Uiteraard wordt ook de aandacht besteed aan de bewonderenswaardige vrouw Hellen Keller de „moeder van de blinden” uit de gehele wereld. Ook zijn allerlei statistische gegevens op verantwoorde wijze in dit nummer verwerkt. Als voorbeeld noemen wij de feiten, dat 4/5 van alle blinden niet in de welvarendste gebieden van de wereld wonen, maar juist in de armste. Daardoor is hun lot nog zwaarder. Al met al is deze Unesco Courier weer een uitstekend nummer geworden, beknopte, objectieve voorlichting over de problemen der mensheid in een positieve geest gesteld, dwars door alle politieke constellaties heen. Een abonnement op het maandblad Unesco Courier dat in het Engels, Frans, Spaans en Russisch verschijnt, bedraagt slechts f 6,- per jaar (Importeur M. Nijhoff, Den Haag).

Gedachtenwereld van het moderne humanisme

J. Alleman, *De leidende grondgedachten van het moderne a-godsdienstige humanisme en hun onderlinge samenhang*. Tijdschrift voor Philosophie XXI, nr. 4, blz. 615-677 en XXII, nr. 1, blz. 13-70. Met een samenvatting in het Duits, 1959-1960.

De Karmelieterpater J. Alleman heeft met dit overzicht een knap stuk werk verricht. Er van uitgaande dat het humanisme zelf geen filosofie is of wil zijn, heeft hij zeer verdienstelijk het wijsgerig patroon van de humanistische gedachtenwereld geschetst. Duidelijk heeft hij gestreefd naar de grootst mogelijke objectiviteit, en in dit streven is hij op lofwaardige wijze geslaagd; nauwelijks veroorlooft hij zich hier en daar een kritische aantekening, hij laat het humanisme voor zichzelf spreken. Na professor Kraemer's Kerk en Humanisme, is dit wederom een ernstige poging tot begrip, en voorzover ik weet, de eerste studie van R. Katholieke zijde op dit niveau.

Pater Alleman heeft een diepgaande studie gemaakt van alle publikaties van het Nederlandse humanisme sinds de oorlog, en van die studie legt hij in zijn beschouwingen gedocumenteerd rekenschap af. Wel heeft zijn methode enigszins het bezwaar, dat hij citaten uit verschillende perioden, d.w.z. van direct na de oorlog en van de laatste tijd door elkaar gebruikt. Het komt mij voor dat juist daardoor het element van persoonlijke beslissing, dat later meer nadruk kreeg, iets minder tot zijn recht komt. Over het geheel genomen treft mij trouwens de uitgesproken ideële benadering door de auteur ten koste van het existentiële aspect; maar misschien geven onze publikaties daar ook wel aanleiding toe. Terecht wijst de schrijver er intussen op, dat men volgens de humanist niet door uitsluitend verstandelijke of emotionele overwegingen komt tot het aanvaarden van bepaalde waarheden of beschouwingen, maar dat men met zijn gehele bestaan wordt gebracht tot het belijden of aanvaarden van een geloof of overtuiging. Voor de humanist is de rede daarbij de toetssteen, niet meer, maar ook niet minder.

Belangwekkend is in dit verband de kritieke analyse van de humanistische opvatting van rede als niet anders dan toetssteen der ervaring, maatstaf van waardering en middel tot ordening. Karakteristiek voor de katholieke visie is immers de opvatting dat de rede uit zichzelf een beeld kan ontwerpen van de onzichtbare werkelijkheid. Vandaar dat de auteur vaststelt: „Zullen de gesprekken tussen gelovigen en ongelovigen op dit gebied dus voortgezet kunnen worden, dan zullen zij eerst akkoord moeten zijn over deze fundamentele kwestie: de draagwijdte namelijk en de grenzen van ons waarheidszoekende verstand, de eigen aard, structuur, methode, kenniswaarde en stringentie van de metafysiek.” (XXI, 655)

Analyse van spraakgebruik

Leerzaam vond ik pater Alleman's analyse van verschillende termen in het humanistische spraakgebruik. Zo wijst hij erop dat het woord geloof in drie verschillende betekenissen wordt gebruikt; n.l. aannemen op gezag, bijv. van openbaringswaarheden; als aanvaarden van intuïtieve evidentie (bijv. omtrent het menselijk waardebesef; en als existentieel vertrouwen, bijv. in de mogelijkheden van de mens. (XXI, 665/666) Zo stuit men ook op drieërlei begrip van de term natuur; n.l. als het menselijke tegenover het bovennatuurlijke, als het redelijk-zedelijke tegenover het puur biologische, en als het vitale tegenover het culturele leven. (XXII, 16). Hieruit blijkt wel met hoeveel zorg en toewijding de schrijver zich rekenschap gegeven heeft van de humanistische denkwereld.

Slechts enkele punten komen naar mijn mening niet voldoende duidelijk uit de verf. Dat betreft vooral de kwestie van het waardebesef, waarover trouwens ook in humanistische kring geen volledige klaarheid bestaat. Het de mens kenmerkende waardebesef uit de beginselverklaring moet opgevat worden als een vermogen n.l. om te toetsen en te kiezen; het is in logische zin het beginsel van de houdbaarheid van oordelen, in zedelijke zin de grondslag van het oordeel over goed en kwaad. De inhoud van het waardebesef is de afwijzing der ongerijmdheid in het theoretische en van de zelfzucht in het zedelijke; het betekent op beide gebieden de overwinning der subjectiviteit. Dit vermogen geeft uitdrukking aan de wet van het mens zijn, waaraan we niet willekeurig kunnen toe- of afdoen, maar die „in onze harten geschreven is”.

Waarden, normen, zeden

Anders is dit met de waarden, normen en zeden. Zedelijke waarden, als eerlijkheid, trouw of moed, zijn in dit verband abstracties die uit de werking van het waardebesef gevormd worden;

zij zijn om zo te zeggen de vaste jurisprudentie die uit de wet is afgeleid. Hun geldigheid is naar tijd en plaats beperkter en hun concrete inhoud is aan verandering onderhevig. Hun concrete toepassing vindt opnieuw een min of meer abstracte neerslag in allerlei normen – over het huwelijk, over de slavernij, over de vrije concurrentie – waarvan de relativiteit al naar de culturele en maatschappelijke omstandigheden in het oog springt. En binnen iedere cultuurkring vindt men, afgeleid van die normen, dan nog weer allerlei zeden en gewoonten, waarin het oorspronkelijke scheppende waardebesef nog maar zeer zwak naklinkt. In het licht van dit alles zal het duidelijk zijn dat de humanist niet spreekt van eeuwige waarden, en nog minder van onveranderlijke normen en zeden, en niettemin een constructief waardebesef – niet een besef van kant en klare waarden! – fundamenteel acht. Daardoor wordt het mens-zijn onttrokken aan subjectiviteit en willekeur.

Intussen kunnen we pater Alleman dankbaar zijn voor zijn uiteenzettingen, die ons ten minste duidelijk maken, waar en in welk opzicht de wijsgerige vormgeving van onze levensovertuiging verdere doordenking en verheldering behoeft. J. v. P.

Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort – Postrekening: 6168

De strijd tegen de concentratiekampen

In 1950 werd op voorstel van David Rousset in Parijs een internationaal comité opgericht met als doel strijd te voeren tegen het onmenselijke concentratiekampstelsel, waar dit ook in de wereld mocht bestaan.

Voor Nederland werd met vijf leden in het Internationale Comité zitting genomen en tegelijk een Nationaal Comité gesticht, waarin tegenwoordigers van alle bonafide publieke richtingen en gezindten zitting hebben genomen.

Achtereenvolgens werd de strijd opgenomen tegen een aantal regeringen, die zich aan dit onmenselijk stelsel schuldig hebben gemaakt, dus niet alleen tegen Rusland. Zo werd een onderzoek ter plaatse aangevraagd en verkregen in Spanje, waar nadien de kampen opgeruimd zijn en het gevangenisstelsel tegenover hen, die niet in vrijheid gesteld konden worden, werd verbeterd. Ook de regering van Griekenland, waar in hoofdzaak communisten in concentratiekampen gevangen zaten, gaf het Comité toestemming zich ter plaatse te oriënteren, met als gevolg, dat vele gevangenen werden vrijgelaten en in het systeem – waarbij van onmenselijke behandeling volgens de getuigenverklaringen niet gesproken kon worden – verbeteringen werden aangebracht. Een onderzoek in Tunesië had tot resultaat, dat alle kampen geliquideerd en de gevangenen in vrijheid gesteld werden.

Over deze onderzoekstochten werden Witboeken samengesteld, niet alleen om deze ter kennis te brengen van de hierbij betrokken regeringen, maar zij werden ook toegezonden aan de regeringen, die bij de UNO aangesloten zijn, alsmede aan alle dagbladen in Europa, Amerika, Australië en Canada.

De communistische regeringen van Rusland

en China, waar het concentratiekampstelsel schrikbarend is opgevoerd, wat miljoenen mensenlevens heeft gekost – mede door invoering van de meest onbarmhartige methode van dwangarbeid – en waar nog tezamen van *dertig miljoen* gevangenen gesproken kan worden, gaven de Commissie *geen toestemming* om een onpartijdig onderzoek ter plaatse in te stellen.

Vast staat, dat de miljoenen, die hun gevangenschap tot nu toe nog hebben overleefd, er innig op hopen, dat de vrije wereld alles zal doen om aan de meest ontorende situatie achter het IJzeren Gordijn een einde te maken.

Wat het Comité u vraagt is, het in staat te stellen de bevrijdingsstrijd voor de miljoenen slachtoffers, die onder het barbaarse systeem gebukt gaan, te kunnen blijven voortzetten. Juist *nu*, nog meer dan ooit tevoren, is het van belang, dat de strijd nationaal en internationaal zo sterk mogelijk gevoerd kan worden.

De publieke opinie van het democratische westen betekent een machtige factor voor de totalitaire staten waar deze misdadige handelingen nog worden voortgezet.

Het Nationale Comité tegen het concentratiekampstelsel werkt zonder betaalde krachten, maar wel met enthousiasme omdat de leden aan den lijve het leed, verbonden aan het concentratiekampstelsel hebben leren kennen. U kunt het Comité steunen door uw bijdrage te storten op de rekening van het Nationaal Comité ter bestrijding van het concentratiekampstelsel 12 12 10 te Heemstede. Een abonnement op het tweemaandelijks orgaan „Nooit weer” kost f 2,-. Nadere inlichtingen bij de secretaris K. R. van Staal, Heemstedse Dreef 182, Heemstede.

Atheïsme = communisme?

Men heeft op het „Eucharistisch Congres” in München vaak zulke geluiden gehoord, zowel door politici als Adenauer en Strauss * als door menige geestelijke, voor wie het gehele congres een soort van wapenschouw van „Morele Herbewapening” moest verbeelden. Dat zonder christendom geen moraal en zonden christelijke moraal tegenover het communisme geen levenskans bestaat, kunnen wij ook te onzent vaak genoeg vernemen. Des te verheugender is het, dat ook in München mannen aan het woord kwamen, die deze problemen realistischer en minder cliché-achtig bekeken. Uit een toespraak van de Münchener kardinaal dr. Wendel:

„Hele werelddelen worden door het atheïsme beheerst... In de overige wereld leven velen alsof God niet bestond. Ook van de mensen van onze dagen zou St. Paulus zoals weleer onder tranen kunnen zeggen: „Velen wandelen als vijanden van het kruis, hun god is hun buik, zij lopen te pronk met hun schande, slechts op het aardse zijn zij bedacht.” In onze taal zou dat betekenen: Hun afgod is de levensstandaard. Hun leven wordt bepaald door een praktisch materialisme. Wanneer de mensen deze weg verder gaan en meer en meer zich verliezen in een praktisch atheïsme, in een vervreemding van God („Gottfremde”), zou het ons dan kunnen verwonderen, wanneer God het oordeel des doods, waar ieder enkeling door getroffen wordt, in eens ten uitvoer zou laten brengen? Hij hoeft niet eens zelf vuur en zwaai van de hemel te laten vallen; het zou al voldoende zijn, dat hij de mensen aan zichzelf zou overlaten.”

Van deze laatste zin kijken wij wel raar op: in de vredebeschermende en -beveiligende werking van de zeer materialistische en „atheïstische” atoombom gelooft het „christelijke” Westen niet veel minder dan het „atheïstische” Oosten. Toch moeten wij al blij zijn, dat nu ook

een roomse kerkvorst de belangrijke vraag van Niemöller herhaalt: *Hoe christelijk is eigenlijk het christelijke Westen?*

Nog duidelijker was te München de in Rome levende Jezuïetenpater prof. dr. Schmidt. Hij vond onder de r.k. geestelijken te weinig „priesterlijke priesters” en te veel „ambtenaren der kerk.”

En hij constateerde: „Niet zelden is de naastenliefde onder niet-christenen zo uitnemend, dat zij de christenen beschamen moet en zijn de niet-christenen geschokt over de sociale misstanden in vele katholieke landen.”

En: „Wij staan nu voor het verschrikkelijke inzicht, dat er een nieuwe mens opgegroeid schijnt te zijn, voor wie het produkt, het produceren en de arbeid het allerhoogste is. Zo moeten wij ons afvragen of niet onze technische wereld in het gevaar verkeert het marxisme weliswaar af te wijzen maar precies overeenkomstig de leer van Karl Marx te leven, n.l. alsof de mens slechts een produktie-wezen was en het menselijke leven werkelijk slechts de zin had te produceren.”

Op deze basis valt te praten. Als wij maar beseffen, dat onze vrijheid en onze cultuur veel minder van buitenaf bedreigd worden dan wel door een zielloos „materialisme” binnen onze eigen (niet-)christelijke en (niet-)humanistische maatschappij, dan kunnen christenen en humanisten een heel eind samengaan.

H. H. * Bijvoorbeeld de heer Strauss: „Wij weten, dat de macht achter het IJzeren Gordijn in handen is van mannen, voor wie de verantwoordelijkheid voor God geen rol speelt. Daarvoor zijn wij soldaten: dat deze macht niet tegen ons gebruikt kan worden en dat de macht uit atheïstische handen weer overgaat in christelijke handen.”

Hella S. Haasse in „Zelfportret als legkaart”

„Wat mij te doen staat is mijzelf geleidelijk distantiëren van iedere „schijn-werkelijkheid”, dat dichte weefsel van duizend en een innerlijke en uiterlijke dingen dat wij gewoonlijk bedoelen wanneer wij spreken van „de wereld” en „het leven”, alles waarin men zo graag de werkelijkheid wil zien, omdat het voor de hand ligt, en omdat het aanvaarden van deze praemisse ons schijnt te vrijwaren voor het moeizame, blinde verdertasten in onbekende duisternis. Dit moet ik van dag tot dag ontdekken en mij eigen maken: dat deze zogenaamde realiteit, waaraan wij geloven als aan een vertrouwd bezit, een oeroud erfgoed, iets wezenlijks dat blijft, wanneer alle andere illusies ons begeven, op de keper beschouwd óók valt onder de categorie van „the stuff that dreams are made of”.

„Tragiek van het lot van de mens: dat hij juist uit hoofde van zijn mens-zijn levenslang zowel vastzit aan die schijn-werkelijkheid als onophoudelijk bewust of onbewust verlangt naar een andere in, achter of boven haar verborgen waarheid. Wat kan tragischer zijn dan die vrijwillige knechtschap in dienst van dat ongrijpbare, onzichtbare, imaginaire en toch zo huiveringwekkend reëel schijnende, reusachtige complex van stelsels en organisaties, gebruiken, wetten, voorschriften en conventies en religies, een toren van Babel, in laag boven laag opgetrokken uit het niets door de om zingeving worstelende menselijke geest?

„Wat geeft zin aan het naakte lichamelijke bestaan, wanneer de mens heeft afgerekend met de schijn-werkelijkheid van zijn toren van Babel? Misschien de moed en de eerlijkheid, om zonder die schijn-werkelijkheid te durven leven, in het volle besef van eigen onvermogen om van wat is ooit méér te kunnen waarnemen dan bepaald wordt door het feit van ons mens zijn. Zoeken naar een menswaardig klimaat om in te bestaan, naar de „oprecht”-heid, die, letterlijk en figuurlijk, de mens bepaalt”.

Bertrand Russell over de techniek

Het probleem van de verhouding tussen techniek en ethiek is geen academisch vraagstuk meer, maar een probleem, dat in dit atoomtijdperk een beangstigende actualiteit heeft gekregen. Door de techniek zijn de mogelijkheden van de mens ten goede en ten kwade onnoemelijk veel groter geworden.

Welke enorme machtsmiddelen staan de huidige mens, die een moderne „Zauberlehrling” dreigt te worden, ter beschikking! Geen wonder, dat dit aanleiding kan geven tot allerlei pessimistische beschouwingen. Onze geestverwant, de Engelse geleerde en wijsgeer Bertrand Russell, wiens werk enkele jaren geleden met de Nobelprijs werd bekroond, wijst echter op een ander aspect van de techniek.

In een recent artikel verdedigde hij de stelling, dat de techniek uiteindelijk de mens zal dwingen vredelievend en verdraagzaam te worden. In vroegere tijden, zo betoogde hij, had de mens er voordeel bij de vreemdeling te bestrijden en uit te roeien. Op deze manier kon hij zich verrijken en zijn welstand verhogen. Hierin is door de techniek verandering gekomen. Twee volkeren kunnen thans hun rijkdom en welvaart veel gemakkelijker vergroten door samen te werken dan door oorlog te voeren. In de huidige stand van zaken voert een oorlog nog slechts tot de verarming, en in de toekomst zelfs tot de ondergang van beide partijen. Meer en meer dwingt de techniek de mensen tot samenwerking en onderlinge verstandhouding. Wil de mensheid zich in de komende

eeuwen kunnen handhaven, dan zal zij een steeds grotere eensgezindheid moeten beoefenen. Zo zullen wij er uit welbegrepen eigenbelang meer en meer toe gedwongen worden van het individuele en het groepsgevoel afstand te doen.

„Sedert vele eeuwen leren de godsdiensten dat het onze plicht is de naaste lief te hebben en zijn geluk te wensen. Helaas, de ondernemende, actieve mensen hebben doorgaans aan deze leer weinig aandacht geschonken. Maar in de nieuwe wereld waarin wij binnentreden zullen de gevoelens van naastenliefde die de godsdiensten hebben gepredikt niet alleen een morele plicht, maar bovendien een noodzakelijke voorwaarde worden tot zelfbehoud. Het menselijk lichaam zou niet lang in leven blijven indien de handen in conflict kwamen met de voeten en de maag met de lever. De menselijke gemeenschap begint in dit opzicht meer en meer te gelijken op een eenvoudig menselijk lichaam. Willen wij ons bestaan handhaven dan zullen wij gedwongen zijn het welzijn van allen na te streven, zoals ook ons individueel verlangen naar welzijn op heel het lichaam en niet alleen maar op een of ander deel van ons lichaam betrekking heeft. Te allen tijde zijn dergelijke gevoelens van naastenliefde lofwaardig geweest. Van nu af echter worden zij, voor het eerst in de geschiedenis, een noodzakelijkheid, wil ieder menselijk wezen een menswaardig bestaan kunnen realiseren,” aldus Bertrand Russell.

Momentjes

Oud Europa knielt voor jong Afrika

Ik liep op straat. Daar word ik aangehouden door een heel klein meisje. Een naar schatting achtjarig negerinnetje van 80 cm hoog. Leuk vrijmoedig zei zij tegen mij, de blanke reus van 1 meter 80: „Meneer, wilt u een speldje?” Ik vraag haar: „Waarvoor is dat?” Prompt komt het antwoord in zuiver Nederlands: „Voor de vluchtelingen, meneer.” Natuurlijk zeg ik, dat het goed is, want alleen al, hoe heerlijk is het niet voor zo’n helpstertje wat „binnen” te brengen.

Ik maak als bijna tachtiger een zo elegant en diep mogelijke kniebuiging voor Jong-Afrika en zeg: „Speld het nu maar op, want dat hoort erbij.” Ik kijk in de kleine zwarte lachogjes, een en al vriendelijkheid. Dan steekt ze me het omgekeerde handje toe en zegt: „Een kwartje, meneer.” En nog eens omkijkend, gaat ze vrolijk verder, voor de vluchtelingen, voor ongelukkige mensen en kindertjes, die zij niet kent. Op het sleutel-insigne staat: „DOE OPEN” je hart en beurs voor je ongelukkige medemens.

Er bestaat geen zwart en wit, geen oud en jong! Er bestaan alleen maar mensen; samenwerkend voor elkaar!

Lerac

IK denk er ZO over

Wat is hordentoerisme?

De bijdrage onder bovenstaande titel in het vakantienummer van de hand van de heer Wenting heb ik met belangstelling gelezen. Nu zal het wel aan mij liggen maar ik begrijp zijn bedoeling en zelfs de titel Hordentoerisme niet. Onder horde verstaat men een bende, een orde-loze troep. Dit is een krenkende benaming. Stel dat wij in groepsverband, b.v. op een excursie van een gemeenschap, een museum of oud kasteel bezoeken en horen dan een individueel bezoeker tegen zijn vrouw zeggen: „Ga maar gauw mee, want daar komt weer zo'n horde”. Dit zal de heer Wenting stellig niet bedoelen.

Maar wat dan wel? Hij zet uiteen, dat door de toegenomen welvaart en het gebruik maken van steeds meer mechanische vervoermiddelen het reizen in binnen- en buitenland ontzaglijk is toegenomen.

Er zijn duizend en één manieren om zijn vakantie en vrije tijd te besteden. Wat de één aantrekkelijk vindt, wijst de ander af. Niet alleen de mensen die individueel reizen bezoeken de mooie bezienswaardigheden maar ook zij die in groepsverband reizen. Wat een zegen voor eenvoudige mensen die geen talen spreken en geen verstand hebben van hotel- en pensionbesprekingen, dat er tal van goede reisbureaus zijn die voor alles zorgen en (natuurlijk!) de mensen brengen bij die bezienswaardigheden waar ook de eenlingen komen. Dat het daardoor op sommige plaatsen nogal eens druk is, is begrijpelijk. Maar daarom zijn het toch nog geen horden. Voor meer ervaren toeristen, die veel geld en een lange vakantie hebben, is er overigens zeer veel te genieten buiten de vaste toeristenplaatsen.

De conclusie van de heer W. is: „Vele toeristen zijn beklagenswaardige mensen”.

Kijk, dat vind ik nu ook, al bedoel ik een ander soort toeristen. Ik heb dan de toeristen op het oog die zich doorlopend ergeren aan het gedrag van anderen: de egoïsten, de mensen zonder aanpassingsvermogen, de onverdraagzamen, en zij die menen dat het natuurschoon, de musea, de watervallen, en noem maar op, er alleen voor hen zijn.

Alleen zij verdienen ons medelijden. Zij kunnen hen niet helpen. Zij moeten dat zelf doen door voortaan op reis te gaan met weinig bagage maar met een hart vol zonneschijn, medeleven met anderen, verdraagzaamheid en begrip voor het zich uitleven van hun medemens.

Waar wij zelf niets voor voelen moeten wij niet doen. Maar gun ieder diertje zijn pleziertje.

J. I. Steffens

Commentaar

Het is jammer dat ik, ondanks de vele hieraan bestede vulpen- en drukinkt er blijkbaar nog niet in ben geslaagd, volkomen duidelijk te maken wat ik onder „hordentoerisme” versta. Bij de heer Steffens heb ik de indruk gewekt dat het reizen in groepen identiek is met dit laatste soort van toerisme. Deze indruk is onjuist: ik zal de laatste zijn, die hordentoerisme en groepsreizen vereenzelvigt, al was het slechts omdat ikzelf reeds sinds een jaar of tien een deel van mijn vakantie gebruik voor het leiden van groepsreizen. Men zal mij – hopelijk – er niet van verdenken dat ik met de pen het hordentoerisme veroordeel, en het metterdaad zelve bedrijft.

Het door de heer Steffens aangehaalde voorbeeld van een excursie, georganiseerd door een

gemeenschap van het H.V., kan ik voor mijn verdere uiteenzetting niet gebruiken. De vraag of hierop de benaming „hordentoerisme” van toepassing is, is irrelevant omdat een dergelijke excursie in het geheel geen toerisme is.

Men moet de vraag wat hordentoerisme is ook niet trachten te beantwoorden met behulp van de al dan niet georganiseerde vormen waarin het toerisme uiterlijk waarneembaar is. Uitgangspunt is de geestesgesteldheid van de toerist en de betekenis die het reizen voor hem heeft, dit laatste in vergelijking met de betekenis die het reizen voor hem kan en dient te hebben.

De mens in de moderne samenleving is niet vrij, al denkt hij dat hij dat wel is. Hij is als het ware ingebed in een ingewikkeld geheel en is door onzichtbare draden verbonden met allerlei instanties, bepalingen, regelingen, gedragslijnen en allerhande schijnbare zekerheden. Dit roept het beeld op van een spin in zijn web, maar het grote verschil zit hem hierin, dat die spin tenminste nog het gevoel heeft in het middelpunt van zijn eigen persoonlijke schepping te zitten. De deelhebber aan de moderne samenleving loopt braaf mee in de rij – op straffe van ondergang overigens – even onwetend als naarstig bouwende aan Huxley's brave new world, en tot het doen of maken van iets wat nu eens volledig van hemzelf is, komt hij hoe langer hoe minder.

Dit geheel van maatschappelijke invloeden, waarbij de onderdrukking van de creativiteit in het bijzonder naar voren treedt, leidt tot gevoelens van onbehagen, tot vervreemding van anderen en van zichzelf. Men ziet dat ik hier Fromms gedachten volg.

Tegenwicht

Nu biedt het reizen – thans spreek ik mijn eigen mening uit – een bijzondere en belangrijke mogelijkheid tot het ontstaan of de vorming van een tegenwicht tegen al die vervreemdende invloeden die hierboven in het kort werden aangeduid. Die mogelijkheid is er vooral, doordat voldaan wordt aan een uiterlijke voorwaarde: het wegzijn uit de dagelijkse omgeving – en dit is een wezenlijk kenmerk van het toerisme. Het reizen geeft de toerist de kans zijn dagelijkse omgeving, zijn gewone doen en laten, kortom zichzelf op een afstand te zien en te herwaarder. Hij kan tal van nieuwe indrukken opdoen; zijn genieten is geen hevige sensatie, even snel geboren als gestorven, doch een intens doorleefde gewaarwording waarvan de invloed zich ook na het einde van de reis voortzet.

Wat komt er nu terecht van het reizen van de hordetoerist?

Het hordentoerisme wordt wel het meest gekenmerkt door de volslagen blindheid voor de betekenis die het reizen voor de mens kan hebben, en door de even volkomen onmacht tot het hervinden van zichzelf, tot een verfrissende wedergeboorte. De hordetoerist gaat bij voorkeur niet alleen op reis: hij wil een deel van een massa zijn. Tijdens de reis wenst hij dezelfde normen en zekerheden als in zijn dagelijkse dorre leven, of hij wil juist in het geheel geen normen. Er staan organisaties voor hem klaar, die in zijn behoeften willen voorzien omdat zij daarmee geld kunnen verdienen, en deze organisaties zorgen ervoor dat hij – compleet met feestneus, toeter en andere geforceerde vrolijkheid – onder het geschetter van een schorre bandrecorder veilig naar zijn vakantie-oord wordt gedeporteerd.

Daar aangekomen blijft de hordetoerist rondhangen met velen van zijn lotgenoten. Slechts onder leiding verlaat hij zijn standplaats, en hij neemt slechts zintuigelijk waar wat hem wordt aangewezen. Een berg kan hij slechts waarden naar de maatstaf van het aantal meters dat het ding hoog is, een bouwwerk slechts naar het aantal munteenheden dat eraan ten koste werd gelegd. Van enig initiatief of eigen werkzaamheid is bij hem geen sprake. Hij wil slechts niet herinnerd worden aan de leegte om hem heen, en zijn schrikbarende eenzaamheid en hulpeloosheid tracht hij te verdoezelen door met zijns gelijken samen te klonteren. Hij is ook de man die thuis gewichtig openbaart dat hij dit jaar niet naar Oostenrijk gaat omdat hij daar al een keer geweest is, en die zijn reisbureau dankbaar is omdat dit ervoor heeft gezorgd dat hij ook in zijn vakantieverblijf dagelijks vaderlands voedsel kreeg. Dat er in het buitenland mensen wonen, is niet tot hem doorgedrongen, want een ontmoeting valt buiten zijn vermogen...

Men denke niet dat ik de hordetoerist veracht; ik gevoel slechts medelijden met hem.

Want reizen moet men beleven als een wonder dat men aanvaardt als een kostbaar geschenk.

Een geschenk waarvoor zelfs een humanist de goden dankbaar is.

W. Wenting

Lezingen voor de radio

25 sept. 9.45 uur (VARA): P. H. Dubois: „Avonturen van het humanisme: de eeuw van Voltaire”.

2 okt. 9.45 uur (VARA) Prof. Dr. Libbe van der Wal: „En wat zegt een humanist daarvan?”

4 okt. 16.00 uur (AVRO) mevr. A. J. Groenman-Deinum: „Zij leiden een eigen leven”.

9 okt. 9.45 uur (VARA) Prof. Dr. D. Loenen: „Marcus Aurelius, de wijsgeer op de troon”.

16 okt. 9.45 uur (VARA) Dr. H. Bongers: „Geen troost, maar niet troosteloos”.

23 okt. 9.45 uur (VARA) P. A. Pols: titel nog niet bekend.

U kunt zich op de werkelijk verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

De uitzendingen voor de AVRO-microfoon vinden steeds plaats op de eerste dinsdag van de maand, des middags van 4 uur tot 4.15 uur.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Dame m.l., ervaren huishoudster, zag zich gaarne geplaatst tegen 1 november in humanistisch gezin, waar de huisvrouw ontbreekt. Liefst omgeving Den Haag. Brieven onder no. september 2 aan het bureau van dit blad.

Weduwnaar, 59 jaar, middelbaar ambtenaar, omgeving Den Haag, dochter 21 jaar b.b.h.h., nog thuis, zoekt **kennismaking met beschaafde weduwe tot 55 jaar**. Doel huwelijk. Brieven met foto (worden teruggezonden) onder no. september 3 aan het bureau van dit blad.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

CREMATIE

is

waardig en piëteitvol

Inlichtingen worden U gaarne verstrekt door de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

LIDMAATSCHAP: f 2.- PER JAAR

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?
U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Het rassenprobleem	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

HUMANISTISCH THUISFRONT

Vormingscentrum 't Coornherthuis

Hoofdstraat 84, Driebergen

Het Coornherthuis te Driebergen vraagt **meisje (bij voorkeur dag en nacht)**.

Prettige werkkring, 14 dagen vakantie, weekends vrij, goed salaris.

Aanmelden schr. of tel. (03438-2471).

De dir.: H. Lips.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75. Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

HUMANISTISCHE LUISTERKRING

„HET WOORD VAN DE WEEK”

De nieuwe omroepwet geeft het Humanistisch Verbond geen eigen zendtijd zoals de kerken die hebben.

Ruim 25.000

personen gaven zich op als lid van de humanistische luisterkring om onze eis voor eigen zendtijd kracht bij te zetten. Helpt mede dit aantal te vergroten door u **NU** aan te sluiten!

Aanmeldingen door middel van: storting of overschrijving van f 1,- op girorekening 58 t.n.v. Hum. Luisterkring „Het Woord van de Week” of per briefkaart of aanmeldingsformulier met f 1,- extra porto.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293